

TUIJA PARVIKKO

Luther, Paavali, politiikka

Kun lähestyy Wittenbergiä autolla tai junalla, voisi luulla astuneensa taikakaapin kautta takaisin reaalisosialismiin. Tienvarret ovat täynnä ruostuvia, toimintansa lopettaneita teollisuus- ja voimalaitoksia. Talot ovat harmaita ja huonokuntoisia, tie kuoppainen ja yleisilme auringonpaisteellakin synkkä.

Historialliseen keskustaan saavuttaessa ankeus on tipotiessään. Linnanaukiolle johtavaa kujaa reunustaa rivistö turistibusseja, joista purkautuva väki puhuu pääasiassa saksaa ja suomea. Turistitoimistosta saa myös suomenkielisiä esitteitä. Sosialismin aikanaan näivettämä kaupunki on löytänyt Lutherista pelastuksensa. Koko vanha keskusta on restauroitu ja valjastettu yhdelle asialle. Nähtävyyksien joukossa on lähestulkoon pelkästään Luther-kohteita.

Lutherstadt Wittenberg on pohjolan Mekka, jonne luterilaiset tekevät pyhiinvaellusmatkoja kaikkialta Alppien pohjoispuolelta luterilaisesta maailmasta. Merkillistä on, että kirkkokunnan perustajan inhimillisiä heikkouksia ei millään tavoin peitellä. Lutherin juoppoudet, deliriumit ja juutalaisvihat selostetaan avoimesti. Suomessa niistä ei puhu kukaan. On myös merkillistä, että vaikka Luther on täysin tuotteistettu, kysymyksessä ei ole pelkästään väkisin henkiin herätetty kirkkohistoriallinen anakronismi. Moni pyhiinvaeltaja on ihan tosissaan, puhumattakaan linnankirkon kellarissa sijaitsevaan ravintolaan kokoontuneista Luther-tutkijoista, jotka istuvat posket punoittaen pohtimassa Lutheriin liittyviä kysymyksiä.

He tietävät, että Lutherille uskova on *simul justus et peccator*, sekä armahdettu että syntinen. Nuorelta Lutherilta oli pää seota, kunnes hän tajusi, että perisyntinsä kanssa pääsemättömissä oleva ihminen voi saavuttaa Jumalan armon. Pelastukseen ei vie hyvien tekojen kivinen polku, kuten katolilaiset kuvittelivat, vaan siihen johtaa *sola fide*, sokea, kyselemätön usko. Jumalan armo lankeaa

niiden ylle, jotka ymmärtävät, että herran tiet ovat tutkimattomat.

Tätä päätelmää tuskin tuotti legendan mukainen valaistuskokemus, vaan pikemminkin siihen johti kahden varhaiskristillisen auktoriteetin tekstien huolellinen analysoiminen. Kirkkoisä Augustinuksen vaikutus Lutherin ajatteluun on kaikkien tiedossa, mutta moniko tulee ajatelleeksi, että poliittisesti paljon tärkeämpi oli apostoli Paavali?

Augustinus oli postuloinut ajatuksen ihmisestä kahden maailman kansalaisena. Näistä Jumalan valtakunta oli tietysti tärkeämpi, mutta kaksoiskansalaisuus edellytti pyrkimystä hyveelliseen elämään myös maan päällä. Augustinus korostikin Jumalan armon kääntöpuolena ihmisen omien hyvien tekojen merkitystä maan päällä.

Luther ei ollut tähän tyytyväinen. Hänen mielestään Jumalan armon tutkimattomuus päinvastoin tarkoitti, että taivaspaiikkaa oli turha petata tekemällä hyviä tekoja maallisessa valtakunnassa. Silti maallista vaellusta ei voinut ymmärtää vain ajasta iäisyyteen siirtymisen odotteluna, kuten Augustinuksella oli taipumusta ajatella. Luther joutuikin pohtimaan, miten ihmisten väliset suhteet tuli järjestää tämänpuoleisessa.

1500-luvun alun maailmassa kirkko asetti itsensä ehdottomaksi auktoriteetiksi kaiken maallisen vallan yläpuolelle. Paavi tuli ymmärtää Jumalan lähettilääksi ja sanansaattajaksi, jolla oli myös tulkintavalta Jumalan aivoituksiin. Luther kuitenkin kiisti kirkon auktoriteetin ja julisti, että todellinen kirkko, seurakunta, on *congregatio fidelium*, uskovien ihmisten yhteenliittymä Jumalan edessä vailla kirkon tai minkään muun ihmisten pystytämän instituution välitystä. Kirkko instituutioon ei siis voinut asettua ihmisen ja Jumalan väliin.

Tässä on solmukohta, joka politisoi Lutherin ajattelun kauaskantoisella tavalla. Kun kerran kirkolla ei ole

ylivaltaa ihmisen ja Jumalan välisessä suhteessa, sillä ei voi olla ylivaltaa ja auktoriteettia myöskään maallisissa valtasuhteissa. Vaikka Luther kritisoi katolista kirkkoa hyvin yksityiskohtaisesti, hänen kritiikkinsä kärki ei kohdistunut kirkon rappeutuneisiin käytäntöihin sinänsä, vaan sen oikeuteen vaatia itselleen kaikkea valtaa yli kristillisen yhteisön.

Luther ryhtyi pystyttämään kirkosta riippumatonta maallista auktoriteettia. Tähän hän, kuten hänen jälkeensä muutkin luterilaiset kerettiläiset, tarvitsi Paavalia ja erityisesti Paavalin roomalaiskirjeen 13. luvun ensimmäisiä jakeita, joissa kiinnitetään maallinen ja taivaallinen auktoriteetti suoraan toisiinsa ilman ihmisten perustamien instituutioiden välitystä.

Paavalia seuraten Luther toisti toistamasta päästyään, että jokaisen tulee olla alamainen sille esivallalle, jonka alainen hän on ja että ei ole esivaltaa, joka ei olisi Jumalalta. Kristityn ei siis tarvitse totella paavia ja kardinaaleja mutta kuningasta ja tämän ministereitä hänen on toteltava, koska heidän vallallaan on Jumalan valtuutus.

Varhaisluterilaisten ja kalvinistien keskuudessa kiisteltiin vuosikymmeniä siitä, voiko maallista esivaltaa vastustaa missään olosuhteissa. Riitaa käytiin hyvin pitkälle Paavalin kirjeen eksegeesin muodossa. Poliittisesti merkittävää on, että varhaisluterilaisten auktoriteettikiista ei kuitistu opilliseksi kuriositeetiksi. Tapa, jolla Paavali asettaa kysymyksen maallisesta esivallasta, osoittautui poliittisesti paljon kauaskantoisemmaksi kuin yleensä ymmärretään.

Paavalin alamaisuusukaasi ei nimittäin vain helpottanut absoluuttisen kuningasvallan perustelemista 1500- ja 1600-lukujen valtataisteluissa, vaan se juurtui osaksi länsimaisen poliittisen ajattelun perinnettä lähtemättömällä tavalla. Vielä nykyäänkin suurelle osalle ihmisistä tuottaa tuskaa käsittää, että esivallan, valtion, viranomaisten, työnantajan tai jonkun muun auktoriteetin julkinen ja aktiivinen vastustaminen, arvioiminen

ja kritisoiminen on pikemminkin toimivan demokratian ehdoton edellytys kuin ilmaus ihmisen sopeutumattomuudesta, kurittomuudesta ja holtittomuudesta.

Lutherin paavalilaisen valtakäsityksen ydin on auktoriteettihierarkkinen ajattelutapa, jossa alempi ei voi nousta ylempää vastaan silloinkaan kun olisi aihetta. Demokraattisten liikkeiden ja ajattelutapojen ydin taas on juuri tämän auktoriteettihierarkian korvaaminen egalitaarisilla ja horisontaalisilla valtasuhteilla, joissa jokaisella on luovuttamaton oikeus taistella valtaosuuksista ja käyttää kriittisiä puheenvuoroja.

Juuri nyt ei ole ollenkaan kaukaa haettua muistuttaa näistä eurooppalaiseen poliittisen ajattelun perinteeseen liittyvistä piirteistä. Puolisentoista sataa vuotta kestänyt demokratisoitusprosessi on pysähtynyt ja poliittisesti ollaan vastauskonpuhdistuksen kaltaisessa tilanteessa, jossa kaikenlaiset konservatiiviset ja hierarkkiset ajattelutavat ja käytännöt valtaavat alaa.

Vallan ajatteleminen kaikkien ihmisten väliseksi egalitaariseksi suhteeksi on osoittautunut kovin vaikeaksi myös sivistyksen ja kriittisen ajattelun tähänastisessa kehossa, yliopistossa. Olemme juuri saaneet seurata prosessia, jossa valta, demokratia ja tasa-arvoisuus otetaan pois yhteisöltä, jonka piti olla sen valistunein vaalija.

Uuden yliopistolain astuessa täysimääräisesti voimaan vuoden 2010 alussa emme ole enää egalitaarisen ja kollegiaalisen sivistisyhteisön jäseniä vaan työsopimussuhteisia palkkollisia ja alamaisia, jotka luovuttavat työpanoksensa lisäksi ajatuksensa ja omantuntonsa yliopistoauktoriteetin käskyvallan alle:

”Siksi tulee olla alamainen, ei ainoastaan rangaituksen vaan myös omantunnon tähden.”

(Room. 13:5)